

УДК 336.1:378.014.543](477)(045)

Дмитро І. Коваленко

Київський національний університет технологій та дизайну

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено стан та проблеми фінансування закладів вищої освіти України в сучасних умовах. Встановлено, що фінансове забезпечення діяльності закладів вищої освіти є предметом особливої уваги і його достатність вважається передумовою здійснення ефективного освітнього процесу та досягнення високих якісних показників системи вищої освіти. Досліджено вплив організаційно-правової форми закладу освіти, соціально-економічного стану та грошово-кредитної політики держави, податкового законодавства, конкурентоспроможності та інших факторів, які регулюють бюджетну політику у сфері освіти, на формування джерел та обсягів фінансування закладів вищої освіти. За результатами аналізу окреслені основні тенденції фінансування вищої освіти. Виявлені проблеми функціонування закладів вищої освіти з причини недостатнього їх фінансування. Встановлено, що при збільшенні загальних видатків з бюджету України на вищу освіту відбувається щорічне зменшення їх частки, частки зазначених видатків до ВВП та участі держави у фінансуванні вищої освіти. Представлені основні положення та перепони сучасної освітньої реформи в контексті фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти. Узагальнені причини обмеження розвитку форм недержавного фінансування. Зроблено висновок про те, що основною перешкодою надання фінансової допомоги підприємствами та фінансовими структурами є непрозорість бюджетного процесу як на рівні окремих навчальних закладів, так і на місцевому рівні. Доведено необхідність вдосконалення системи фінансування закладів вищої освіти шляхом оптимізації державного та приватного фінансуванням з використанням різноманітних джерел та інструментів, що передбачає розширення джерел фінансування закладів вищої освіти за рахунок запровадження додаткових послуг, сприяння розвитку меценатства та активізації спонсорської допомоги, а також освітнього кредитування.

Ключові слова: заклад вищої освіти; фінансування; фінансове забезпечення; джерела фінансування; бюджетне фінансування; недержавне фінансування.

Дмитрий И. Коваленко

Киевский национальный университет технологий и дизайна
**СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ
ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В УКРАИНЕ**

В статье освещены состояние и проблемы финансирования высших учебных заведений Украины в современных условиях. Установлено, что финансовое обеспечение деятельности высших учебных заведений является предметом особого внимания и его достаточность считается предпосылкой осуществления эффективного образовательного процесса и достижения высоких качественных показателей системы высшего образования. Исследовано влияние организационно-правовой формы учебного заведения, социально-экономического положения и денежно-кредитной политики государства, налогового законодательства, конкурентоспособности и других факторов, регулирующих бюджетную политику в сфере образования, на формирование источников и объемов финансирования учреждений высшего образования. По результатам анализа очерчены основные тенденции финансирования высшего образования. Выявлены проблемы функционирования высших учебных заведений по причине недостаточного их финансирования. Установлено, что при увеличении общих расходов бюджета Украины на высшее образование происходит ежегодное уменьшение их удельного веса, доли указанных расходов к ВВП и участия государства в финансировании высшего образования. Представлены основные положения и преграды современной образовательной реформы в контексте финансового обеспечения деятельности высших учебных заведений. Обобщены причины ограничения развития форм негосударственного финансирования. Сделан вывод о том, что основным препятствием предоставления финансовой помощи предприятиями и финансовыми структурами является непрозрачность бюджетного процесса как на уровне отдельных учебных заведений, так и на местном уровне. Доказана необходимость совершенствования системы финансирования учреждений высшего образования путем оптимизации государственного и частного финансирования с использованием различных источников и инструментов, предусматривающей расширение источников финансирования высших учебных заведений за счет введения дополнительных услуг, содействие развитию меценатства и активизации спонсорской помощи, а также образовательного кредитования.

Ключевые слова: *высшее учебное заведение; финансирование; финансовое обеспечение; источники финансирования; бюджетное финансирование; негосударственное финансирование.*

Dmitriy I. Kovalenko
Kyiv National University of Technologies and Design
**STATE AND PROBLEMS OF FINANCING HIGHER EDUCATION
INSTITUTIONS IN UKRAINE**

The article deals with the state and problems of financing of institutions of higher education of Ukraine in modern conditions. It is established that financial support of institutions of higher education are the subject of special attention and its sufficiency is considered a prerequisite for the implementation of effective educational process and achieving high quality higher education system. The influence of organizational and legal form of educational institution, socio-economic status and monetary policy of the state, tax legislation, competitiveness and other factors regulating budget policy in the sphere of education, on the formation of sources and volumes of financing of higher education institutions are investigated. It has been established that with an increase in total expenditures from the budget of Ukraine for higher education, there is an annual decrease in their share, the share of these expenditures in GDP and the participation of the state in financing higher education. The main provisions and obstacles of modern educational reform in the context of financial support of higher education institutions are presented. Generalized reasons for limiting the development of forms of non-state financing. It was concluded that the main obstacle to providing financial assistance to enterprises and financial institutions is the lack of transparency of the budget process at the level of individual educational institutions and at the local level. The necessity of improving the system of financing higher education institutions is proved by optimizing public and private financing using various sources and tools, which envisages the expansion of sources of funding for institutions of higher education through the introduction of additional services, promotion of patronage development and activation of sponsorship, as well as educational lending.

Keywords: *higher education institution; financing; financial support; sources of financing; budget financing; non-state financing.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Освіта, за визначенням Закону України «Про освіту», «є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави» [1]. Тому фінансове забезпечення діяльності закладів вищої освіти є предметом особливої уваги та його достатність вважається передумовою здійснення ефективного освітнього процесу та досягнення високих якісних показників системи вищої освіти. Постійний брак коштів, спрямованих на освіту, знижує конкурентоспроможність

сучасних вітчизняних закладів освіти на світовому ринку і, як ланцюгова реакція, спричиняє міграцію потенційних студентів до закордонних вишів, і в цілому – призводить до занепаду наукового потенціалу України.

Аналіз останніх публікацій по проблемі, невирішені частини дослідження. Вдосконалення сучасної системи фінансування закладів вищої освіти є вагомим складником державної освітньої реформи.

Дослідженню стану та розвитку фінансового забезпечення функціонування вищої освіти присвятили свої публікації ціла плеяда сучасних науковців: О. Грішнова, Т. Боголіб, Ю. Бенедик, А. Касич, П. Куліков, І. Тарасенко, Л. Шевченко та інші.

Концептуальні розробки цих науковців стали значним внеском у теорію та практику ефективного функціонування закладів вищої освіти, зокрема і в контексті їх фінансового забезпечення. Однак, зазначена проблематика заслуговує постійної уваги і наукового обґрунтування.

Мета дослідження. Дослідження переваг та недоліків фінансової політики у сфері вищої освіти дозволить обґрунтувати вибір та ефективність запровадження сучасних методів та інструментів фінансування.

Основні результати дослідження. Метою вищої освіти є забезпечення її здобувачам фундаментальної, наукової, практично-професійної підготовки шляхом здобуття ними освітньо-кваліфікаційних рівнів згідно їхніх покликань, перепідготовки та підвищення їхньої кваліфікації [2].

Вища освіта спрямована на формування та розвиток особистості як найважливішого складника суспільства та продуктивних сил країни.

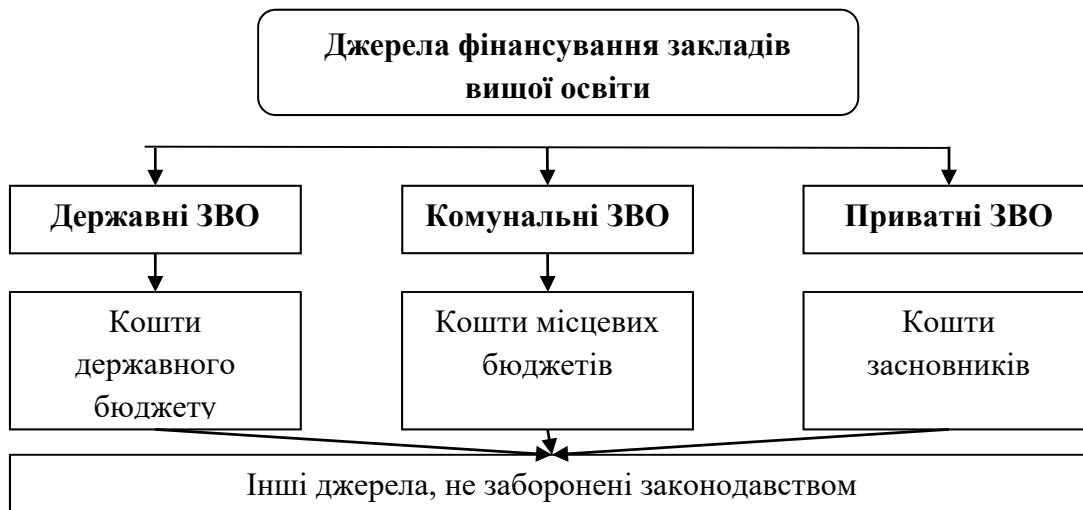
В науковій літературі актуалізується та досліджується роль вищої освіти в багатьох сферах держави. Зокрема, вищу освіту можна назвати фундаментом усієї економіки, оскільки саме вона забезпечує народне господарство країни необхідним кваліфікованим персоналом [3].

Ефективна діяльність закладів вищої освіти та їх позитивний вплив на соціально-економічний стан країни, духовну культуру нації можлива за умов стабільного та максимально необхідного забезпечення їх матеріально-фінансовими ресурсами для реалізації всього комплексу навчально-методичних, науково-дослідних та виховних завдань.

Джерела та обсяги фінансування закладів вищої освіти залежать від їх організаційно-правової форми, соціально-економічного стану та грошово-кредитної політики держави, податкового законодавства, конкурентоспроможності та інших факторів, які регулюють бюджетну політику у сфері освіти.

Закон України «Про вищу освіту» окреслює джерела фінансування вітчизняних закладів вищої освіти (рис. 1). Фінансування діяльності державних та комунальних закладів вищої освіти здійснюється відповідно

за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Фінансування здійснюється на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів. Законодавчо уможливлено фінансування цих ВНЗ за рахунок інших джерел, які не заборонені законодавством. Приватні заклади вищої освіти фінансуються за рахунок коштів засновників та інших джерел, не заборонених законодавством.

Джерело: побудовано автором за даними [4].

Рис. 1. Джерела фінансування закладів вищої освіти в Україні

Вагомим джерелом фінансування діяльності державних закладів вищої освіти є кошти державного бюджету, спрямовані на формування загального фонду бюджету закладу освіти та спрямовуються на підготовку фахівців у межах державного замовлення та проведення науково-дослідних робіт. Фінансування також здійснюється на рахунок коштів спеціального фонду, який формується за рахунок коштів, отриманих закладом вищої освіти як плати за підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації фахівців, надання додаткових освітніх послуг та здійснення іншої фінансово-господарської діяльності згідно чинного законодавства.

До кошторису закладу вищої освіти обов'язково включаються витрати, пов'язані з розвитком матеріально-технічної і лабораторної бази, із забезпеченням ліцензованими програмними продуктами для провадження освітньої і наукової діяльності, а також з проходженням виробничих і переддипломних практик здобувачами вищої освіти [4].

Основним джерелом є бюджетне фінансування, яке за останні роки, незважаючи на скорочення чисельності закладів вищої освіти та їх контингенту, не покращилось. При щорічному збільшенні загальних видатків Зведеного бюджету України на вищу освіту, спостерігається зменшення частки видатків на вищу освіту (з 5,9% у 2013 р. до 3,7% у

2017 р.) та частки зазначених видатків у % до ВВП (з 2,0% до 1,5%) (табл. 1).

Таблиця 1

Видатки Зведеного бюджету України на вищу освіту

Показники	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість студентів	2052,7	1689,3	1605,2	1586,7	1538,6
Темп приросту до попереднього періоду, %	-	-17,70	-4,98	-1,15	-3,03
Загальні видатки Зведеного бюджету на вищу освіту, млн. грн.	30010	28340	30982	35234	38681
Темп приросту до попереднього періоду, %	-	-5,56	9,32	13,72	9,78
Видатки на вищу освіту: у % до загальних видатків	5,9	5,4	4,6	4,2	3,7
Темп приросту до попереднього періоду, %	-	-0,5	-0,8	-0,4	-0,5
у % до ВВП	2	1,8	1,6	1,5	*
Темп приросту до попереднього періоду, %	-	-0,2	-0,2	-0,1	

Джерело: побудовано автором на основі даних [5–7; 12].

Встановлено, що протягом аналізованого періоду у жодному Зведеному бюджеті не виконувалась норма фінансування освіти, значення якої зменшилось від 10% національного доходу (редакція Закону 1991 року) до 7% валового внутрішнього продукту (редакція Закону 2017 року). Нині ст. 78 п. 1 Закону України «Про освіту» зобов'язує державу забезпечувати бюджетні асигнування на освіту в розмірі не менше 7% валового внутрішнього продукту за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством [1]. За даними 2016 року загальні витрати на освіту становили 5,87% ВВП, з яких державні витрати склали 5,01% [8].

Зважаючи на обмеженість бюджетних ресурсів в Україні на законодавчому рівні окреслено і інші джерела фінансування закладів вищої освіти. Зокрема, це кошти фізичних і юридичних осіб. Варто звернути увагу, що частка бюджетних місць для навчання у закладах вищої освіти у 2017 р. порівняно з 2013 р. скорочується. В 2017 р. прийнято на навчання за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів 50,2% студентів. Відповідно 49,8% вступників реалізували своє право на вищу освіту за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб (табл. 2).

Серед усіх студентів, які здобували вищу освіту у 2017 році, 50,8% здійснювали фінансування закладів вищої освіти за рахунок коштів недержавних джерел фінансування (табл. 3).

Таблиця 2

**Прийом студентів до ВНЗ на початковий цикл за джерелами
 фінансування їх навчання**

Показники	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018
Кількість прийнятих на навчання – усього, осіб	506486	361110	323064	313856	323577
у тому числі для навчання за рахунок коштів					
державного бюджету	212894	171882	156872	149710	142434
місцевих бюджетів	26855	21857	20532	19753	20074
юридичних осіб	1021	779	782	712	504
фізичних осіб	265716	166592	144878	143681	160565
Питома вага прийнятих на навчання (%) за рахунок коштів					
державного бюджету	42,0	47,6	48,6	47,7	44,0
місцевих бюджетів	5,3	6,1	6,4	6,3	6,2
юридичних осіб	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
фізичних осіб	52,5	46,1	44,8	45,8	49,6

Джерело: [5].

Таблиця 3

Кількість студентів ВНЗ за джерелами фінансування їх навчання

Показники	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018
Кількість студентів – усього, осіб	2418111	1689226	1605270	1586754	1538565
у тому числі навчаються за рахунок коштів					
державного бюджету	926396	751123	732018	732949	684685
місцевих бюджетів	91006	82118	79446	73610	73083
юридичних осіб	8624	10370	10236	9624	7057
фізичних осіб	1392085	845615	783570	770571	773740
Питома вага студентів (%), які навчаються за рахунок коштів					
державного бюджету	38,3	44,5	45,6	46,2	44,5
місцевих бюджетів	3,8	4,9	4,9	4,6	4,7
юридичних осіб	0,4	0,6	0,6	0,6	0,5
фізичних осіб	57,5	50,0	48,9	48,6	50,3

Джерело: [5, 12].

Представлені дані свідчать, що більшість сподівань, пов'язаних з прийняттям в 2014 році нового Закону України «Про вищу освіту», не справдились. Недосконалий менеджмент та брак фінансування поглибили кризу у сфері вищої освіти. Проблема фінансування полягає не тільки у дефіциті коштів, а й в необґрунтованості його механізмів.

Концепція освітньої реформи, розроблена за міністра С. Квіти, містила положення, згідно з якими фінансування вищої освіти має бути спрямоване і розподілене за чотирма фондами: базове фінансування (за результатами діяльності закладу освіти), соціальний фонд (академічні та соціальні стипендії), фонд розвитку (кошти для капітального та інституційного розвитку) і фонд державної цільової підтримки (фінансування здобуття освіти пільговими категоріями населення). Але проблема наповнюваності цих фондів не зникла.

В подальшому в межах освітньої реформи планувалось надання закладам вищої освіти бюджетного фінансування за певною формулою, показники якої обговорюються сьогодні і охоплюють кількість студентів, співвідношення цін освітніх послуг за спеціальностями та якісні показники діяльності закладів освіти.

Фінансові аспекти сучасної освітньої реформи передбачають «адресне розміщення державного замовлення», суть якого полягало у тому, що вступник, який здобув право навчатися за кошти державного бюджету самостійно обирає заклад вищої освіти і відповідно до нього спрямовується бюджетне місце. Нині наслідки цієї реформи дозволили лише здійснити рейтинг закладів вищої освіти та визначити пріоритетність профілізацій. І навіть заклади вищої освіти, які користуються найвищим попиту, сьогодні відчувають гострий дефіцит фінансування. В цілому фінансування залежатиме від контингенту студентів і не впливатиме на якість освіти.

Розвиток форм недержавного фінансування має певні обмеження з різних причин. Основною перешкодою надання фінансової допомоги підприємствами та фінансовими структурами є непрозорість бюджетного процесу як на рівні окремих навчальних закладів, так і на місцевому рівні. Громадським організаціям чи благодійним фондам важко вступати у контрактні відносини з навчальними закладами, оскільки вони не можуть наймати працівників для виконання професійних завдань. Використання механізмів кредитування освіти також є обмеженим [10].

Вступники, які не отримали можливість навчатися за кошти державного (місцевого) бюджету обирають заклади вищої освіти не найвищого рейтингу, а які пропонують доступну (іноді мінімальну) вартість навчання. За таких умов великою є вірогідність того, що вони також здобуватимуть освіту недостатньої якості.

Недостатніми темпами розвивається й освітнє кредитування, основними характеристиками якого мають бути довгий термін та низька процентна ставка, відсутність застави та цільовий характер [11].

Висновки. Отже, вдосконалення системи фінансування закладів вищої освіти полягає в оптимізації державного та приватного фінансуванням з використанням різноманітних джерел та інструментів. Для цього необхідно здійснювати розширення джерел фінансування закладів вищої освіти шляхом запровадження додаткових послуг, сприяти розвитку меценатства та активізації спонсорської допомоги, а також освітнього кредитування.

Література

1. Про освіту: Закон України від 5.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page7>.
2. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – 399 с.
3. Курко М. Н. Роль вищої освіти в умовах становлення правової держави [Електронний ресурс] / М. Н. Курко // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 224–230. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10kmncpd.pdf>.
4. Про вищу освіту: Закон України від 1.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page7>.
5. Вища освіта в Україні у 2017 році: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К., 2018.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua>.
8. Національні рахунки освіти України у 2016 році: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К., 2018.
9. Панич О. Реформа фінансування вищої освіти: на що слід звернути увагу [Електронний ресурс] / О. Панич. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/1068-reforma-finansuvannya-vishchoji-osviti-na-shcho-slid-zvernuti-uvagu>.
10. Касич А. О. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу [Електронний ресурс] / А. О. Касич, В. А. Циган. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2587>.
11. Білінець М. Ю. Освітні кредити як джерело фінансування вищої освіти: світова практика та українські реалії / М. Ю. Білінець // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 15. – С. 34–38.
12. Вергун А. М. Статистичні реалії формування інвестиційного потенціалу вищих навчальних закладів України / А. М. Вергун, М. О. Вергун // Інтернаука: міжнародний науковий журнал. Серія: Економічні науки. – 2017. – № 8 (8). – С. 20–30.